

MARIAM SARGSYAN

HENRYK JAKUBANIS (1879–1949)
— HISTORYK FILOZOFII GRECKIEJ
MIĘDZY KIJOWEM I LUBLINEM*

Długa droga życiowa Henryka Jakubanisa, badacza antyku i historyka filozofii starożytnej, zaczęła się 13 marca 1879 r.¹, kiedy urodził się w chłopskiej rodzinie² o polskich korzeniach w miasteczku Kulebiaki, w guberni niżnowogrodzkiej Imperium Rosyjskiego. Pod koniec XIX wieku gubernia była ośrodkiem fabrycznym — pierwszą hutę w Kulebiakach założono w 1866 r. Już w 1872 r. zakład ten został sprzedany Towarzystwu Inżynieryjnemu Kholmna, na czele którego stali wybitni bracia Amand i Gustav Struve³.

Rodzice Jakubanisa (Jan i Elżbieta z domu Dawidanis⁴) znaleźli się w Kulebiakach ok. 1875 r., dokąd przenieśli się z litewskiej Kowieńszczyzny, osady

Mgr MARIAM SARGSYAN — Szkoła Doktorska Nauk Humanistycznych i Społecznych, Uniwersytet Zielonogórski; adres do korespondencji: al. Wojska Polskiego 67, 65-762 Zielona Góra; e-mail: m.sargsyan93@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0661-3700>.

* Niniejsza praca jest wynikiem realizacji projektu Narodowego Centrum Nauki pt. *Henryk Jakubanis (1879–1949) jako badacz filozofii starożytnej i jej recepcji* (nr 2020/39/O/HS1/01798).

¹ Zgodnie z kalendarzem juliańskim: 1.03.1879 r.

² Opinia z Urzędu Gminy w Poniedzieli (gub. kowieńska) do podania Henryka o przyjęcie na Uniwersytet Kijowski z 1897 r., BU KUL, sygn. 2925, k. 14-15. Informacja o przynależności Jakubanisa do klasy chłopów występuje np. w zaświadczeniu Urzędu Gminy gubernii kowieńskiej o tym, że chłop — Jakubanis z folwarku Polawień nie ma przeszkód do studiowania na Uniwersytecie Św. Włodzimierza ze strony Gminy i chłopów wiejskiego towarzystwa. Otrzymał Jakubanis ten dokument po ukończeniu gimnazjum w 1897 roku. Nie jest to opinia z Urzędu Gminy, jak głosi opis archiwalny, w którym znajduje się to zaświadczenie.

³ Historia przedsiębiorstwa Ruspolymet: <http://www.ruspolymet.ru/istoriya-predpriyatiya/> (dostęp 30.03.2023). Amand i Gustaw Struve również byli braćmi polskiego filozofa Henryka Struwego (1840–1912).

⁴ W późniejszym artykule (Klinger 2018, 178) Klinger podaje, najprawdopodobniej przez pomyłkę, nazwisko Matulanis, jako nazwisko panińskie matki Jakubanisa.

Potowenis (pow. Wiłkomierz). Ojciec Jakubanisa najprawdopodobniej zajmował stanowisko ekonoma fabrycznego w jednym z tamtejszych zakładów. W domu Jakubanisów panowała polska kultura i polski język (Klinger 1962–1964, 374).

Dzięki wsparciu rodziców Jakubanisowi udało się wyjechać do gimnazjum klasycznego w Jełatmie, najbardziej rozwiniętego ośrodka guberni tambowskiej. To męskie czteroletnie gimnazjum zostało założone w 1873 r. Rok po otwarciu wprowadzono tam system sześcioklasowy, a w 1881 r. — ośmioklasowy, w którym już pobierał nauki Jakubanis. W gimnazjum uczyły się dzieci miejscowej arystokracji, urzędników, duchowieństwa oraz w mniejszym stopniu dzieci chłopów. Warunkiem przyjęcia do gimnazjum było ukończenie szkoły podstawowej lub zdanie egzaminów wstępnych. Podczas zajęć zaznawiano uczniów z dziełami klasyków literatury rosyjskiej i europejskiej, a także z językami obcymi, ze starożytną greką i łaciną oraz niemieckim i francuskim. Dużo uwagi poświęcano nie tylko rozwojowi uczniów w zakresie nauk, ale kładziono także nacisk na edukację kulturalną, etyczną i moralną⁵. W 1897 r., mając 18 lat, Jakubanis ukończył gimnazjum z bardzo dobrymi wynikami⁶.

Kijowski okres nauki Jakubanisa rozpoczyna się wraz z jego wstąpieniem na Imperatorski Uniwersytet Kijowski św. Włodzimierza. Uniwersytet ten był ściśle związany z losami Polaków, których w porównaniu z innymi uczelniami Rosji było w Kijowie najwięcej⁷. Uczelnia ta powstała w 1834 r., funkcjonowała m.in. na podstawie zrabowanych przez władze carskie bibliotek, archiwów, gabinetów, muzeów i zbiorów przyrodniczych Wilna i Krzemieńca (Wielhorski 1959, 73). Od początków istnienia uniwersytetu rozwijała się tam filozofia akademicka, najpierw uwidoczniły się wpływy filozofów niemieckich: I. Kronenberga⁸, L. Jakoba⁹, J. Schada¹⁰ z Carskiego Uniwersy-

⁵ Publiczna, krajoznawcza strona ośrodka miejskiego Jełatma <http://www.elatma2008.narod.ru/E21.htm> dostęp 30.03.2023.

⁶ Świadectwo ukończenia gimnazjum 1897 r., BU KUL, sygn. 2925, k. 12-13.

⁷ Ze statystyk wyznań religijnych studentów w rosyjskich uczelniach w okresie 1887–1907 przedstawionej przez (Schiller 2008, 380) wynika, że najwięcej katolików we wszystkich latach było na Uniwersytecie Kijowskim.

⁸ Iwan Jakowlewicz Kronenberg (1788–1838) — estetyk, tłumacz, krytyk literacki, znawca filologii klasycznej, profesor i rektor Imperatorskiego Uniwersytetu w Charkowie. Najbardziej znany był ze swojego słownika łacińsko-rosyjskiego.

⁹ Ludwigi Kondratjewicz Jakob (1759–1827) — filozof, ekonomista, filolog, członek Petersburskiej Akademii Nauk, profesor uniwersytetu w Charkowie. Napisał i opublikował szereg podręczników z zakresu logiki, psychologii, estetyki, retoryki, prawa i ekonomii politycznej.

tetu Charkowskiego, a następnie filozofów rosyjskich: A. Kozłowa¹¹, G. Czełpanowa¹², E. Trubeckiego¹³ i innych (Tkaczuk 1999, 32).

W latach 1897–1902 Jakubanis odbywał studia w zakresie filologii klasycznej i filozofii na Uniwersytecie św. Włodzimierza, na Wydziale Historyczno-Filologicznym. Jego opiekunem naukowym był Aleksiej Gilarow¹⁴. Podczas pracy w Kijowie w latach 1887–1921 Gilarow prowadził kursy z historii filozofii starożytnej, średniowiecznej i nowożytnej, a także odrębne specjalistyczne kursy poświęcone filozofii Platona, Arystotelesa, Barucha Spinozy, Davida Hume’a, Immanuela Kanta, Arthura Schopenhauera i Nicolaia Hartmanna. Zajęcia seminaryjne poświęcone były czytaniu i interpretacji wybranych fragmentów starożytnych filozofów, np. *Uczty i Państwa Platona*, *Metafizyki* Arystotelesa, późniejszych myślicieli starożytnych, a także wybranych dzieł Descartes’a, Leibniza, Locke’a, Hume’a, Kanta itp. Ponadto w różnych latach Gilarow prowadził na uniwersytecie wykład pt. „Filozofia światła i radości”, w ramach którego przedstawiał własne poglądy filozoficzne (Tkaczuk 1997, 8). Gilarow na wykładach poświęcał dużo uwagi Platonowi, co w przyszłości będzie także czynił jego uczeń Jakubanis.

Dzięki swoim zdolnościom, pracowitości i pomocy profesorów Jakubanis bez trudu zdawał egzaminy, a już na drugim roku otrzymał stypendium rządowe. W 1901 r. pracował nad rozprawą konkursową „Nauka Platona o nieśmiertelności”¹⁵, ale zachorował na gruźlicę, przez co nie udało mu się napi-

¹⁰ Johann Baptist Schad (1758–1834) — niemiecki filozof, który przyczynił się do rozwoju szkolnictwa filozoficznego w Imperium Rosyjskim i upowszechnienia idei Johanna Gottlieba Fichtego na Imperatorskim Uniwersytecie Charkowskim.

¹¹ Aleksiej Aleksandrowicz Kozłow (1831–1901) — rosyjski filozof i publicysta. Od 1876 r. zaczął pracę w Katedrze Filozofii Uniwersytetu Kijowskiego. W 1881 r. obronił pracę maderską pt. „Metoda i kierunek filozofii Platona”, a w 1884 r. w Petersburgu — dysertację pt. „Geneza Kantowskiej teorii czasu i przestrzeni”, za którą otrzymał stopień profesora.

¹² Georgij Iwanowicz Czełpanow (1862–1936) — rosyjski filozof, logik i psycholog. Od 1892 r. zaczął wykładać na Uniwersytecie Kijowskim. Jego praca maderska miała tytuł: „Problem percepcji przestrzeni w związku z doktryną o aprioryczności i wrodzoności”, praca doktorska: „Przedstawienie przestrzeni z punktu widzenia epistemologii”.

¹³ Eugeniusz Nikołajewicz Trubecki (1863–1920) — rosyjski filozof, prawnik, publicysta, działacz społeczny. Życie E. Trubeckiego było ściśle związane z losami jego brata, Siergieja Trubeckiego. S. Trubecki (1862–1905) był filozofem, publicystą. Napisał szereg prac historycznofilozoficznych, był ważną postacią również w życiu Jakubanisa.

¹⁴ Aleksiej Nikiticz Gilarow (1856–1938) — rosyjski filozof, literaturoznawca i pedagog. Od 1887 r. wykładowca Uniwersytetu Kijowskiego, w 1891 r. został profesorem. Większość prac Gilarowa poświęcona jest filozofii starożytnej i średniowiecznej.

¹⁵ Rozprawa konkursowa Henryka R. Jakubanisa pt. „Nieśmiertelność duszy u Platona” 1900 r., BU KUL, sygn. 2929, k. 162. Według zachowanych materiałów dokładny tytuł pracy brzmi jed-

sać jej w terminie. Zakończenie studiów przesunęło się więc o rok, jednak rozprawa była bardzo wysoko oceniona przez członków wydziału i została zakwalifikowana jako praca dyplomowa (Klinger 1962–1964, 374). W ten sposób pięcioletnie studia zostały zwieńczone wspomnianą dysertacją oraz egzaminem państwowym przed komisją pod przewodnictwem prof. Tadeusza Zielińskiego¹⁶. Dobre wyniki i poważna rozprawa przyczyniły się do pozostawienia Jakubanis przy Katedrze Historii Filozofii jako „stypendysty profesorskiego” na 3 lata, od 1902 do 1905 r. Pracował także w kijowskich szkołach średnich, gdzie wykładał logikę, psychologię, historię starożytną oraz autorów łacińskich i greckich (Klinger 2018, 180). Dodatkowo wykładał na uniwersytecie jako starszy asystent swojego opiekuna naukowego, Gilarowa (Pastuszka 1949–1950, 344) i czynił przygotowania do profesury (Tkaczuk 2002, 238–239).

Jakubanis chciał pracować na uniwersytecie i uczestniczyć w życiu naukowym, dodatkowym powodem, dla którego przyjął uniwersytecką posadę, była śmierć ojca i konieczność przejęcia opieki nad matką i siostrą Eleonorą, które zamieszkały w Kijowie (Klinger 2018, 180). W 1902 r., na początku pracy uniwersyteckiej, jako asystent profesora Gilarowa prowadził zajęcia o Sofoklesie¹⁷ oraz wykłady z filozofii poświęcone Spinozie i Kantowi¹⁸. W roku akademickim 1902/1903 wykładał „Materiały do historii Rusi i średniowiecza”. W spuściźnie Jakubanis znajdują się plany wykładów w formie konspektów, spisy źródeł, listy pytań, w niektórych miejscach są komentarze: „nie zdążyłem”, co pokazuje dość uważny stosunek wykładowcy do materiału, który zamierzał przedstawić¹⁹. Te pierwsze próby prowadzenia zajęć w roli asystenta były początkiem jego długiej kariery akademickiej jako wykładowcy.

Od 1907 r. Jakubanis prowadził wykłady na prywatnych wieczorowych kursach dla kobiet, których patronką była Adelajda Żekulina²⁰ (Klinger 2018, 180). W tym samym roku zaczął wykładać na Wyższych Żeńskich Kursach

nak: „Nauka Platona o nieśmiertelności”. Jako pierwszy wspomniał o tej pracy Klinger w notce o Jakubanisie w PSB 1962–1964 r.

¹⁶ Tadeusz Zieliński (1859–1944) — polski historyk kultury, filolog klasyczny, profesor Uniwersytetu w Petersburgu i Uniwersytetu Warszawskiego, członek Polskiej Akademii Umiejętności.

¹⁷ Notatki osobiste Henryka Jakubanis z lat 1897–1936, BU KUL, sygn. 2928, k. 33–70.

¹⁸ Notatki osobiste Henryka Jakubanis z lat 1897–1936, BU KUL, sygn. 2928, k. 71–106.

¹⁹ Wykłady prowadzone przez Henryka R. Jakubanis w latach 1902–1945, BU KUL, sygn. 2933, k. 1–20.

²⁰ Adelajda Władimirovna Żekulina (1866–1950) — kijowska nauczycielka, osoba w Kijowie znana i poważana, założycielka Kijowskich Wyższych Kursów dla Kobiet, Wieczorowych Wyższych Kursów dla Kobiet i Kijowskiego Gimnazjum Żeńskiego. W czasie I wojny światowej prowadziła szpital i otworzyła kilka szkół dla uchodźców.

(dalej: WŻK). W latach siedemdziesiątych XIX w. powstały cztery takie instytucje edukacyjne dla kobiet w Imperium Rosyjskim – w Moskwie, Kazaniu, Petersburgu i Kijowie (Kobchenko 2002, 191).

Na WŻK Jakubanis wykładał historię literatury polskiej, gdzie omawiał polskich autorów, takich jak: Jan Kochanowski, Klemens Janicki i inni. Oprócz tego wykładał logikę. Najpierw wyjaśniał samo pojęcie logiki, jej początki, znaczenie według Arystotelesa, definicję sądu, sylogizmu, teorię poznania, logikę formalną, indukcyjną, prawa myślenia itd. W roku akademickim 1908/1909 Jakubanis prowadził wykład „Propedeutyka filozofii”. Kurs zaczął od wyjaśnienia, czym jest filozofia na przykładzie różnych definicji, typów systemów filozoficznych, omawiał również relację między filozofią a religią. Prowadził także kurs „Historia estetyki”, z którego pozostał skrypt. Kurs ten zawierał następujące tematy: historyczną genezę estetyki, przedmiot estetyki, granicę obszaru piękna, estetykę Platona i analizę takich dialogów jak *Uczta* i *Państwo* oraz estetykę Kanta²¹.

Na początku XX w. na uniwersytecie kadre dydaktyczną stanowili profesorowie zwyczajni i nadzwyczajni, docenci (prywatni i etatowi), lektorzy języków obcych, asystenci i laboranci. W 1908 r., po zdaniu egzaminów magisterskich i wygłoszeniu dwóch próbnych wykładów *pro venia legendi*, Jakubanis otrzymał stanowisko docenta filozofii na Uniwersytecie Kijowskim (Klinger 2018, 180), a dokładniej docenta prywatnego (Tkaczuk 2002, 238–239). W 1917 r. zdobył stanowisko profesora nadzwyczajnego²² (Klinger 2018, 181). Stanowisko to według Ustawy uniwersyteckiej z 1884 r. mogła zajmować osoba posiadająca stopień doktora. W przypadku Jakubanisa nie zachowało się świadectwo ukończenia przez niego studiów ani jakiegokolwiek prace pisane na stopień. Jednak 27 sierpnia 1905 r. wprowadzono dodatkowo do Ustawy przepisy tymczasowe, według jednego z nich w Imperium Rosyjskim obniżono wymagania stawiane kandydatom na stanowiska akademickie, np. doktorat był konieczny do objęcia stanowiska profesora zwyczajnego, profesorami nadzwyczajnymi i docentami etatowymi mogli zaś być i magistry (Schiller 2008, 542).

²¹ Wykłady prowadzone przez Henryka R. Jakubanisa w latach 1902-1945, BU KUL, sygn. 2933.

²² Według Pastuszki (Pastuszka 1949–1950, 345) w 1917 r. Jakubanis otrzymał stopień docenta etatowego. Według oficjalnych protokołów (Korotkyĭ, Ul’yanovs’kyĭ 2001, 178, 188, 550) w 1917 r. Jakubanis jeszcze zajmował stanowisko docenta prywatnego i był magistrantem. Magistrantami były osoby, którzy zdały egzaminy magisterskie, ale jeszcze nie obroniły dysertacji. Od 17 maja 1918 r. otrzymał stanowisko docenta etatowego, które mogło być utożsamiane ze stanowiskiem profesora nadzwyczajnego.

W 1910 r. Jakubanis już jako docent został wysłany przez carskie Ministerstwo Oświaty na studia filozoficzne najpierw do Niemiec (Berlin, Jena, Lipsk, Heidelberg, Monachium), a później do Włoch (Rzym, Bolonia) (Klinger 2018, 180). Zachowały się jego własne zeszyty spisane w Niemczech, w których znajdują się starannie wykonane notatki z wykładów, tracące na staranności w miarę upływu semestru. Niektóre zajęcia musiał, niestety, opuszczać ze względu na stan zdrowia. Młody docent miał szczęście uczestniczyć w wykładach Hermanna Dielsa, do którego się odwoływał w swojej pracy o Empedoklesie. Na zajęciach z historii filozofii greckiej Diels mówił o Empedoklesie i przedsokratykach, wyjaśniał na kolorowych planszach systemy kosmologiczne Filolaosa i Anaksymandra, mówił również o metempsychozie²³. Wszystkie te tematy szczególnie interesowały Jakubanisa.

W 1913 r. Jakubanis wrócił do Kijowa, gdzie nabierał sił, żeby już w 1914 r. wznowić swą pracę na uniwersytecie i WŻK (Klinger 2018, 181). Kilka lat spokojnej pracy przerwał wybuch I wojny światowej, a Uniwersytet Kijowski w 1915 r. został ewakuowany do Saratowa, miasta w południowo-wschodniej części Rosji nad rzeką Wołgą, dokąd podążył i Jakubanis (Pastuszka 1949–1950, 345). W Saratowie nie było wystarczającej liczby mieszkań, a studenci zakwaterowani byli w pośpiesznie wyposażonych punktach ewakuacyjnych. Przeprowadzki spowodowały ogromne szkody w instytucjach edukacyjnych i pomocniczych uczelni (laboratoria, sale lekcyjne itp.), miały też duży wpływ na sytuację materialną studentów i profesorów (Zhmuds'kyj 1959, 65). Wróciwszy do Kijowa w 1916 r., Jakubanis został członkiem Wyższych Polskich Kursów Naukowych (dalej: WPKN), które miały na celu pomoc polskiej młodzieży w Kijowie. Rada profesorów, ustaliwszy reguły organizacyjne i program wykładów WPKN, rozpoczęła zajęcia dopiero wiosną 1917 r. (Róziewicz i Zasztowt 1991, 97–98). Latem tego samego roku do Kijowa przybył Ludwik Janowski²⁴, z jego inicjatywy WPKN zostały przekształcone w Polskie Kolegium Uniwersyteckie (dalej: PKU). W spisie wykładowców PKU w Kijowie w roku akademickim 1917/1918 została udokumentowana informacja o tym, że Jakubanis wykladał wstęp do filozofii i to na jego zajęcia zapisywało się najwięcej studentów. W okresie 1917–1919 prowadził wiele wykładów najpierw na WPKN, a następnie w PKU, aż do samego końca działania Kolegium (Róziewicz i Zasztowt 1991, 101–116).

²³ Notatki Henryka Romana Jakubanisa spisane w czasie stypendium profesorskiego w Niemczech, BU KUL, sygn. 2927.

²⁴ Ludwik Janowski (1878–1921) — historyk kultury i oświaty. Studiował na Uniwersytecie Kijowskim, a następnie na Uniwersytecie Jagiellońskim. Do 1919 r. był rektorem Polskiego Kolegium Uniwersyteckiego w Kijowie.

W latach 1920–1922, ostatnich w okresie kijowskim, Jakubanis nadal wykładał na uniwersytecie. Z zachowanych materiałów wiemy, że w semestrze zimowym 1919–1920 prowadził zajęcia pt. „Historia starożytnej filozofii” i „Studia filozoficzne”²⁵. W tych samych latach odbywało się jego seminarium Platonskie, którego głównym celem była wszechstronna analiza projektów społeczno-politycznych Platona z dialogów *Państwo* i *Prawa*²⁶. Na liście wykładowców Wydziału Humanistycznego znajdują się nazwiska Jakubanisa i Gilarowa, Jakubanisowi przypisane były wykłady z logiki, a Gilarowowi z filozofii²⁷. Oprócz działalności na uniwersytecie Jakubanis wygłosił przemówienie w styczniu 1921 r.²⁸ na otwarciu Wyższego Instytutu Narodowej Oświaty²⁹ w Kijowie, gdzie był w latach 1920–1922 profesorem i przewodniczącym rady, która miała za zadanie kierowanie pracą administracyjną, oświatową i naukową instytutu³⁰.

W okresie kijowskim Jakubanis napisał swoje najważniejsze dzieła, które dotyczyły głównie filozofii starożytnej, przede wszystkim myśli greckiej oraz jej recepcji. Pierwszym była niekompletnie zachowana i nieopublikowana praca zaczęta w 1900 r. pt. „Nauka Platona o nieśmiertelności”. W 1904 r. został opublikowany artykuł „Echa platonizmu w liryce Schillera”. Autor udowadnia w nim np. swoją tezę o podobieństwie światopoglądu wielkiego metafizyka helleńskiego i wielkiego poety niemieckiego. Następnie w 1906 r. wyszła drukiem najważniejsza w dorobku Jakubanisa praca *Empedokles: filozof, lekarz i mag. Przyczynek dla jego zrozumienia i oceny*. Publikacja ta miała kilka celów, a mianowicie: 1) prozatorskie tłumaczenie poetyckich fragmentów autorstwa Empedoklesa, 2) interpretacja tych fragmentów,

²⁵ Materiały dotyczące pracy na Uniwersytecie w Kijowie w latach 1919–1920, BU KUL, sygn. 2925, k. 26.

²⁶ Materiały dotyczące pracy na Uniwersytecie w Kijowie w latach 1919–1920, BU KUL, sygn. 2925, k. 27-29.

²⁷ Materiały dotyczące pracy na Uniwersytecie w Kijowie w latach 1919–1920, BU KUL, sygn. 2925, k. 50-51.

²⁸ Odczyty, przemówienia, recenzje i wykłady okolicznościowe Henryka R. Jakubanisa z lat 1918–1947, BU KUL, sygn. 2936, k. 57.

²⁹ (Radul 2017, 47–48) Wyższy Instytut Narodowej Oświaty został stworzony 20 lipca 1920 r. na podstawie Wydziału Historyczno-Filologicznego Uniwersytetu Kijowskiego oraz WŻK, obecnie nosi nazwę Narodowego Uniwersytetu Pedagogicznego im. M.P. Dragomanowa.

³⁰ Według (Janeczek 2011, 541–542) Jakubanis pełnił funkcję prodziekana Wydziału Historyczno-Filologicznego Uniwersytetu Kijowskiego w latach 1920–1921, a w latach 1921–1922 rektora. Zgodnie z ręcznie napisanym przez Jakubanisa *curriculum vitae* (Akta osobowe Henryka Jakubanisa, *Curriculum vitae* (brudnopis), Archiwum Uniwersyteckie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II (AU KUL), sygn. A-23.) pełnił on funkcję rektora w latach 1920–1921 w Wyższym Instytucie Narodowej Oświaty. Według (Bon’ 31) dopiero w 1921 r. zostaje wznowione stanowisko rektora na uczelniach kijowskich.

3) przełożenie heksametrem wszystkich fragmentów składających się przynajmniej z jednego całego wiersza, oraz 4) opracowanie życia i twórczości myśliciela z Akragas. W 1910 r. wyszły drukiem dwie mniejsze prace Jakubanisa w formie artykułów historycznofilozoficznych, mające na celu uzasadnianie aktualności filozofii starożytnej: „Ocena sylogizmu w kluczowych momentach jego historii” oraz „Znaczenie starożytnej filozofii dla współczesnego światopoglądu”. Cel pierwszego artykułu został jasno określony w tytule. Celem drugiego zaś była odpowiedź na główne pytanie: „Czy filozofia antyczna, jako najwyższy wykładnik kultury antycznej, ma dla nas tylko znaczenie historyczne, czy jej związek ze współczesnym światopoglądem jest głębszy i bliższy?” (Jakubanis 1910, 3). Wszystkie prace Jakubanisa z okresu kijowskiego wyszły drukiem w czasopiśmie *Uniwersyteckie Wiadomości*, o którym wspominał on w podziękowaniach we Wstępie do swojego dzieła o Empedoklesie.

Okres kijowski, tak znaczący w życiu Jakubanisa, kończy się, gdy w 1922 r., po traktacie ryskim, badacz przekracza jako repatriant granicę polską. Tutaj zaczyna się drugi, lubelski okres jego życia i twórczości. Z korespondencji między Mykołą Wasylenką³¹ i Włodzimierzem Wiernadskim³² wynika, że Jakubanis w 1922 r. planował wyjechać z Kijowa do Poznania (Paton 2011, 328–329), najprawdopodobniej do Witolda Klingera³³, swojego przyjaciela ze studiów. Ostatecznie razem z siostrą zatrzymał się w domu brata Klingera w Warszawie, gdzie oboje pozostawali, póki naukowiec nie otrzymał powołania na stanowisko na Uniwersytecie Lubelskim (dalej: UL) (Klinger 2018, 181-182). Jedną z pozytywnych opinii o Jakubanisie wysłał do UL Tadeusz Zieliński, wówczas już profesor na Uniwersytecie Warszawskim, który pisał, że profesor kijowski jest dobrym kandydatem do obsadzenia Katedry Języka i Literatury Rzymskiej³⁴. Uniwersytet Lubelski zaczął swoją oficjalną działalność dydaktyczną w 1918 r., Wydziału Filozofii wtedy jeszcze nie było, ale wiedzę w tej dziedzinie można było zdobyć na Wydziale Humanistycznym.

³¹ Mykoła Prokofiewicz Wasylenko (1866–1935) — ukraiński historyk, minister oświaty, akademik Ukraińskiej Akademii Nauk.

³² Włodzimierz Iwanowicz Wiernadski (1863–1945) — rosyjski i ukraiński naukowiec, założyciel Akademii Nauk Ukrainy.

³³ Witold Klinger (1875–1962) — polski filolog klasyczny, etnolog. Profesor Uniwersytetu Kijowskiego i Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W swoich badaniach poświęcał dużo uwagi studium folkloru starożytnego i jego wpływowi na folklor nowożytny, liryce greckiej, jak również literaturze polskiej.

³⁴ Akta osobowe Henryka Jakubanisa, opinia T. Zielińskiego z Uniwersytetu Warszawskiego o kandydaturze Jakubanisa na stanowisko na Uniwersytecie Lubelskim, dnia 18.09.1922 r., AU KUL, sygn. A-23.

W 1922 r. doświadczony naukowiec, profesor Jakubanis objął na tym tu Katedrę Filologii Klasycznej, zamienioną w 1923 r. na Katedrę Filozofii (Pastuszka 1949–1950, 345).

Jakubanis wykładał w okresie międzywojennym na UL, późniejszym KUL, wstęp do filozofii, historię filozofii, estetykę, logikę na Wydziale Humanistycznym (1922–1939) i Teologicznym (1924–1929) (Janeczek 2011, 541–542). Zachowała się pełna lista jego wykładów. Na przykład w roku akademickim 1922/1923 wykładał rzymską literaturę filozoficzną i estetykę, prowadził również seminarium łacińskie. W roku 1923/1924 były to: wstęp do filozofii, historia filozofii starożytnej, dzieje estetyki i ogólnej teorii sztuki, seminarium filozoficzne oraz seminarium greckie, ostatnie polegało na interpretacji z oryginału dialogu Platona *Fedon*. W roku 1924/1925 wykładał wstęp do filozofii Platona, historię filozofii nowożytnej, prowadziła seminarium filozoficzne, podczas którego analizowano *Krytykę czystego rozumu* Kanta; w roku 1925/1926 – wykładał wstęp do filozofii, *Metafizykę* Arystotelesa, a seminarium filozoficzne poświęcone było analizie traktatu Descartes’a *Medytacje o pierwszej filozofii*³⁵. Seminarium na temat realizmu w świetle współczesnej myśli filozoficznej prowadził zastępca profesora, Bohdan Rutkiewicz³⁶, a Tadeusz Strumiłło³⁷ ćwiczenia z pism Platona (Wójcik 1969, 174). W roku 1926/1927 Jakubanis prowadził logikę i wykład „Ksenofonta: *Opera philosophica minora*”, a zadaniem seminarium filozoficznego była interpretacja *Metafizyki* Arystotelesa. W roku akademickim 1927/1928 prowadził wstęp do filozofii, historię filozofii nowożytnej, wstęp do estetyki i ogólnej teorii sztuki, dydaktykę i programy propedeutyki filozofii oraz dydaktykę i programy filologii klasycznej. Seminarium filozoficzne poświęcone było analizie porównawczej dialogów Platona i Ksenofonta. W roku 1928/1929 prowadził nowe kursy: metodykę filologii klasycznej i metodykę nauk filozoficznych. Seminarium polegało na analizie i interpretacji fragmentów przedsokratyków. W roku 1929/1930 prowadził wstęp do filozofii i historię filozofii nowożytnej. Od 1929 r. do 1939 r. wszystkie seminaria filozoficzne poświęcone były analizie i interpretacji źródłowej dzieł

³⁵ Akta osobowe Henryka Jakubanisa, lista wykładów prof. zwyczajnego Henryka Jakubanisa, dziekana Wydziału Nauk Humanistycznych, AU KUL, sygn. A-23.

³⁶ Bohdan Rutkiewicz (1887–1933) — profesor filozofii, pierwszy kurator Koła Studiów Filozoficznych na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim.

³⁷ Tadeusz Strumiłło (1884–1958) — doktor filozofii, wykładał pedagogikę i psychologię na Uniwersytecie Jagiellońskim oraz Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Członek Związku Wychowania Narodowego i Odrodzenia Moralnego „Eleusis”, założonego przez prof. Wincentego Lutosławskiego.

klasyków filozoficznych. Wymienione wyżej przedmioty Jakubanis wykładał w różnych latach do 1939 r., następnie, po wznowieniu zajęć na uniwersytecie, w 1944 r. wykładał wstęp do filozofii, podstawy logiki i metodologii oraz zagadnienia sztuki i filozofii sztuki³⁸. Odbywały się również wykłady monograficzne Jakubanisa: 1931/1932 i 1936/1937 – „Filozofia pitagorejczyków”, 1934/1935 – „Platon i platonizm”, 1932/1933 – „Filozofia Heraklita i eleatów”, 1938/1939 – „Filozofia młodszych przedsokratyków” (Wójcik 1969, 174–175). Jak widać, zainteresowania Jakubanisa nie zmieniały się, a część wykładów jest identyczna z tymi prowadzonymi wcześniej w Kijowie.

Oprócz wykładów kursowych w 1922 r. profesor wygłosił wykład okolicznościowy na UL pod tytułem „Rzym w dziejach ducha ludzkiego”. W przemówieniu wspominał o wycieczce z ojcem do sąsiedniego miasta, w którym znajdowały się mogiły francuskich żołnierzy z kampanii Napoleona. Chciał pokazać, jak długą i niełatwą drogę musiał przejść do miejsca, które w dzieciństwie opisywano mu jako ojczyznę. Chociaż wiele się zmieniło od tamtego czasu, udało mu się, jak podkreślał, nadal zajmować swoim dziełem, dbać o rodzinę i pozostać wiernym sobie. Jakubanis nie krył wzruszenia:

Wszak żywą stopą dotykam realnej i wolnej Ziemi Polskiej! Wszak głos mój obija się o mury Wszechnicy Katolickiej. Wszak (przychodzę tu, by głosić chwałę geniuszu Rzymskiego). Głosić w imię Filozofii, tej wyniosłej kopuły w świątyni myśli i wiedzy, tej szlachetnej i uniwersalnej łączni i spójni nieskończenie zróżniczkowanych dróg, wysiłków i porywów ducha ludzkiego. W tym źródło mojego wzruszenia...³⁹.

W okresie 1922–1925 Jakubanis był członkiem Towarzystwa Filozoficznego Uniwersytetu Lubelskiego. 28 listopada 1922 r. na zebraniu, jak świadczy protokół, było obecnych sześciu uczestników, m.in. Jakubanis i Rutkiewicz, ale już przez miesiąc liczba uczestniczących wzrosła do trzynastu. W 1923 r. w Towarzystwie Jakubanis wygłosił referat „Filozofia starożytna wobec zasadniczych zagadnień filozoficznej myśli współczesnej”⁴⁰. Oprócz działalności na uniwersytecie był również współpracownikiem Komisji PAU ds. polskiego wydania dzieł Arystotelesa (Przeniosło i Przeniosło 2022, 169).

³⁸ Akta osobowe Henryka Jakubanisa, lista wykładów prof. zwyczajnego Henryka Jakubanisa, dziekana Wydziału Nauk Humanistycznych, AU KUL, sygn. A-23.

³⁹ Odczyty, przemówienia, recenzje i wykłady okolicznościowe Henryka R. Jakubanisa z lat 1918–1947, BU KUL, sygn. 2936, k. 202. [Ortografia została zmodernizowana].

⁴⁰ Materiały dotyczące Towarzystwa Filozoficznego Uniwersytetu Lubelskiego w latach 1922–1925, BU KUL, sygn. 2925, k. 61-65.

Uczestniczył w różnego rodzaju zebraniach i uroczystościach uniwersyteckich i pozauniwersyteckich. W 1924 r. był obecny na uroczystości promocyjnej nadania doktoratu *honoris causa* Ignacemu Paderewskiemu na Uniwersytecie Poznańskim⁴¹. Rok później w Towarzystwie Kultury Katolickiej w Łodzi wygłosił referat „Pitagorejski zakon filozoficzny, karta z dziejów sumienia ludzkiego”⁴².

W zachowanym brudnopisie podania z 1926 r. do Kasy im. Józefa Mianowskiego Jakubanis pisał o tym, w jak trudnych warunkach życiowych się znajdował, a które nie dawały mu możliwości efektywnej pracy naukowej. Podkreślał, że brakowało mu środków na zakup materiałów, najprawdopodobniej był w trakcie realizacji studium z filozofii Platona pt. *Studia Platonica*⁴³. Kasa Mianowskiego wypłacała zasiłki dla czasopisma *Przegląd Filozoficzny*, którego redaktorem od 1925 r. był Władysław Tatarkiewicz, a Jakubanis był tam od 1927 r. członkiem redakcji. W czasopiśmie tym znalazły się księgi pamiątkowe z polskich zjazdów filozoficznych. W pierwszym w 1923 r. Jakubanis nie uczestniczył⁴⁴, ale brał udział w drugim w 1927 r.⁴⁵ i w trzecim zjeździe w 1936 r.⁴⁶

W latach 1929–1935 Profesor był opiekunem seminarium filozoficznego na KUL. Zachowały się w materiałach Jakubanisa notatki, najprawdopodobniej napisane przez sekretarza, gdzie wpisywano listy obecności, protokoły, sprawozdania, w których znajduje się m.in. informacja, kto wygłaszał jaki referat, prowadzona była również statystyka obecnych studentów. Nad każdym z wygłoszonych referatów odbywały się bardzo ożywione dyskusje, ciągnące się nieraz przez kilka zebrań. Głos zabierali wszyscy członkowie seminarium oraz często obecni goście zainteresowani podnoszonymi zagadnieniami, co zostało podkreślone w sprawozdaniu. Protokół seminarium z 1933/1934 r. szczegółowo opisuje, jak wyglądały zebrania. Najpierw Jakub-

⁴¹ Dokumentacja uczestnictwa H.R. Jakubanisa w uroczystościach 10-lecia czynu zbrojnego Legionów Polskich w 1924 r., BU KUL, sygn. 2925, k. 70.

⁴² Program odczytów Towarzystwa Kultury Katolickiej w Łodzi w 1925 r., BU KUL, sygn. 2925, k. 73.

⁴³ Brudnopis podań: Do Wydziału Nauki M.W.R. i O.P. oraz do Kasy Mianowskiego w 1926 r., BU KUL, sygn. 2925, k. 76-79. Akta osobowe Henryka Jakubanisa, prace naukowe drukowane, AU KUL, sygn. A-23.

⁴⁴ „Księga pamiątkowa pierwszego polskiego zjazdu filozoficznego, Lwów, 1923”. 1927. *Przegląd Filozoficzny* 30, z.4: 362.

⁴⁵ „Księga pamiątkowa drugiego polskiego zjazdu filozoficznego, Warszawa, 1927”. 1928. *Przegląd Filozoficzny* 31, z. 1–2: 223.

⁴⁶ „Księga pamiątkowa trzeciego polskiego zjazdu filozoficznego, Kraków, 1936”. 1936. *Przegląd Filozoficzny* 39, z. 4: 544.

banis, jako przewodniczący, witał wszystkich członków i gości, dalej odczytywany był protokół z poprzedniego spotkania, wybierano sekretarza i dyskutowano tematy prac na seminarium. Po wygłoszeniu wszystkich referatów uczestnicy uważnie przysłuchiwali się słuchowiskom radiowym opartym na dialogach Platona w tłumaczeniu Władysława Witwickiego. Seminarium 1933 r. poświęcone było wysłuchaniu dialogu Platona *Eutyfron* nadanego przez Polskie Radio w Warszawie⁴⁷.

W okresie przedwojennym Jakubanis był opiekunem Koła Filozoficznego oraz Polskiej Akademickiej Korporacji „Astrea”⁴⁸. Powstała ona w 1923 r. i jak każda korporacja dążyła do rozwoju intelektualnego, towarzyskiego i kulturalnego swoich członków. W 1929 r., w sześćciolecie istnienia organizacji, profesorowi Jakubanisowi, kuratorowi korporacji z ramienia Senatu KUL, nadano tytuł *filistra* (korporanta, który ukończył studia) *honoris causa*. Jakubanis był również prezesem Koła Filistrów, skupiającego absolwentów korporacji (Czajka, Dworski i Wesołowski 2018, 35–43).

T. Zieliński, dawny egzaminator Jakubanisa na Uniwersytecie Kijowskim, zachowywał z nim kontakt i w Lublinie. W 1931 r. Profesor dostał zaproszenie od Zielińskiego z propozycją wygłoszenia wykładów dla nauczycieli szkół średnich w Warszawie pt. „Literatura obu narodów antycznych ze szczególnym uwzględnieniem teorii”. Wykłady miały polegać na wyjaśnieniu różnych form literackich używanych w starożytności, np. odróżnienia traktatów poetyckich od prozaicznych. W praktyce analiza polegała na rozróżnieniu prac autorstwa Heraklita i Empedoklesa od ściśle filozoficznych Arystotelesa czy Lukrecjusza itd.⁴⁹ Biorąc pod uwagę szacunek Jakubanisa dla Zielińskiego, można zasadnie przypuszczać, że z propozycji tej skorzystał z radością i wdzięcznością⁵⁰.

W 1934 r. powstało Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (dalej: TN KUL) dla organizowania i popierania badań naukowych i dorobku profesorów oraz wykładowców. Jakubanis był jednym z założycieli i członków TN KUL, uczestniczył w zebraniach organizacyjnych. Strukturę organizacyjną Towarzystwa tworzyły wydziały, analogicznie do

⁴⁷ Materiały seminarium filozoficznego prowadzonego przez prof. Henryka Romana Jakubanisa na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w latach 1929–1945, BU KUL, sygn. 2934, k. 86-139 (Mróz 2013, 63).

⁴⁸ Dokumentacja działalności H. Jakubanisa w Korporacji „Astrea” w latach 1935–1936, BU KUL, sygn. 2925, k. 91-98.

⁴⁹ Zaproszenie do wykładów na Uniwersytecie Warszawskim w 1931 r., BU KUL, sygn. 2925, k. 86-87.

⁵⁰ Korespondencja Henryka Romana Jakubanisa z lat 1907–1939, BU KUL, sygn. 2937, k. 299-300.

struktury organizacyjnej KUL. Wydział Historyczno-Filologiczny liczył 195 członków. Pierwszym jego przewodniczącym był Jakubanis w latach 1934–1939 (Eckmann i Żuk 2018, 7–12).

Na XXXII posiedzeniu Koła Naukownawczego przy Dziale Naukowym Kasy im. Mianowskiego 3 listopada 1937 r. Jakubanis wygłosił referat „Narodziny pojęcia nauki. Fakty i perspektywy”. Referat zawierał omówienie następujących tematów: narodziny nauki i samego pojęcia nauki, definicji i klasyfikacji nauki, Grecja starożytna jako kolebka samopoznania nauki, rola starszej generacji sofistów, Sokrates jako odnowiciel filozofii i twórca poznania pojęciowego, istota, rodzaje i układ hierarchiczny wiedzy u Platona, Arystoteles i jego teoria nauki, przedmiot, podmiot i metoda poznania naukowego, poznanie naukowe w szeregu współczesnych przejawów twórczości duchowej itd.⁵¹

Dnia 1 września 1939 r. wybuchła II wojna światowa, 2 września spadły na Lublin pierwsze bomby (Kasperek 1989, 13). Uniwersytet wkrótce zamknięto, wiele związanych z uczelnią osób aresztowano. Po wkroczeniu Niemców przez parę miesięcy w okresie od 9 listopada 1939 r. do 15 marca 1940 r. Jakubanis był więziony na Zamku Lubelskim (Klinger 2018, 178). Jesienią 1940 r. upadł na ulicę, doznał wstrząsu mózgu i przez siedem tygodni ciężko chorował (Pastuszka 1949–1950, 346). W zbiorze dokumentów z okresu okupacji znajduje się dokument w języku niemieckim o odebraniu Jakubanisowi aparatu radiowego w 1939 r., który dopiero 9 lat później władze komunistyczne zezwoliły mu posiadać i na nowo używać. Aparatu tego używał w latach międzywojennych ze studentami do odbioru m.in. słuchowisk dotyczących dialogów Platona. Po zwolnieniu z więzienia trudne warunki finansowe zmusiły Jakubanisa w 1940 r., mimo ciężkiej choroby, do napisania podania do jednego z lubelskich banków z prośbą o zatrudnienie go na stanowisku kasjera⁵².

Powrót do życia w zniszczonym wojną mieście nie był łatwy, o czym może świadczyć wspomnienie o powojennym spotkaniu Jakubanisa z Janem Parandowskim⁵³, który w tym czasie organizował pomoc pisarzom znajdującym się w ciężkich warunkach. „Parandowski zasępił się widokiem znakomitego profesora Jakubanisa, który po perypetiach wojennych wrócił do KULu w płaszczu, uszytym przez jego siostrę z czerwonej kołdry i skarcił

⁵¹ Odczyty, przemówienia, recenzje i wykłady okolicznościowe Henryka R. Jakubanisa z lat 1918–1947, BU KUL, sygn. 2936, k. 6–7.

⁵² Dokumenty osobiste z okresu okupacji 1939–1942, BU KUL, sygn. 2925, k. 104–107, 115.

⁵³ Jan Parandowski (1895–1978) — polski pisarz, eseista i tłumacz literatury starożytnej.

bardzo ostro małego chłopca, którego rozśmieszył ten widok” — jak wspominała żona Parandowskiego, Irena (Parandowska 58). W 1944 r., gdy KUL na nowo rozpoczął działalność, Jakubanis podjął wykłady. W 1945 r. na wykładzie ze wstępu do filozofii dokładnie określił, czym jest w jego pojmowaniu filozofia:

objawem twórczości duchowej, w którym znajduje swój wyraz świadome siebie dążenie do całkowitego ujęcia rzeczywistości na podstawie jednolitego (ostateczne źródła i podwaliny bytu, poznania i działania uwzględniającego) poglądu na świat i życie w najszerszym tych wyrazów znaczeniu⁵⁴.

Oprócz tego omówił stosunek filozofii do nauk, dał ogólną charakterystykę antycznej filozofii, porównanie z filozofią nowożytną itd.⁵⁵ W 1945/1946 r. przeszedł na emeryturę, dbała o niego siostra, a mieszkał w Domu Uniwersyteckim do końca życia (Pastuszka 1949–1950, 346). Zmarł w 7 kwietnia 1949 r.

Lubelski okres życia Jakubanisa nie był łatwy, często chorował, doświadczał życiowych problemów, przeżył II wojnę światową. Nie wpłynęło to, jak widać, na pracę uniwersytecką, którą zajmował się do samego końca, ale miało wpływ na jego twórczość w dziedzinie historii filozofii. Jakubanis próbował pisać, o czym świadczą zachowane rękopisy, w druku jednak ukazały się jedynie recenzje. Na samym początku działalności na UL, w 1923 r. Jakubanis zaczął pracę pt. *Estetyka*, której nie skończył, zachował się jednak rękopis tego dzieła⁵⁶. Za czasów profesury lubelskiej wydał obszerniejsze *Wspomnienie pośmiertne o prof. B. Rutkiewiczu* oraz kilka recenzji. W 1937 r. została opublikowana recenzja dzieła niemieckiego filozofa Antona Antweilera pt. *Der Begriff der Wissenschaft bei Aristoteles*. W 1938 r. napisał recenzję dzieła Z. Jordana *O matematycznych podstawach systemu Platona*, która została opublikowana w *Przeglądzie Filozoficznym*. W 1947 r. napisał recenzję pracy habilitacyjnej dra P. Bohdziewicza pt. *Zagadnienie formy w architekturze baroku*, która ukazała się drukiem w 1961 r.⁵⁷ Pod kierownictwem Jakubanisa napisano liczne prace dyplomowe, jedną z nich była monografia

⁵⁴ Wykłady prowadzone przez Henryka R. Jakubanisa w latach 1902–1945, BU KUL, sygn. 2933, k. 448. Takie samo określenie filozofii i filozofa znajdujemy jeszcze w jego kijowskim artykule o znaczeniu starożytnej filozofii; jak więc widać, zręby myślenia o filozofii pozostały u Jakubanisa niezmiennie przez dekady.

⁵⁵ Wykłady prowadzone przez Henryka R. Jakubanisa w latach 1902–1945, BU KUL, sygn. 2933, k. 442-474.

⁵⁶ Materiały różne, BU KUL, sygn. 2940, k. 155-316.

⁵⁷ Odczyty, przemówienia, recenzje i wykłady okolicznościowe Henryka R. Jakubanisa z lat 1918–1947, BU KUL, sygn. 2936, k. 85-86.

autorstwa Józefy Wandy Przysławskiej z 1935 r. pt. *Przyjaźń w etyce Arystotelesa*, rozpoczęta w ramach seminarium filozoficznego Profesora na KUL. Autorytet Jakubanisa i fakt publikacji świadczyły o wysokim poziomie naukowym pracy, która zainteresowała ojca Mykołę Konrada⁵⁸, rok później recenzenta monografii Przysławskiej (Sheremeta 2018, 194–196) oraz ks. Jana Stepę, który również napisał recenzję (Stepa 1935, 480).

Życie Jakubanisa zaczęło się w niewielkim miasteczku w środkowej Rosji. Dzięki staraniom i wsparciu rodziców udało mu się wyjechać do gimnazjum, gdzie zdobył wykształcenie średnie. Ujawnił tam pasję humanistyczną i filozoficzną, która była dalej pogłębiana na studiach w Kijowie, gdzie Jakubanis spędził 26 lat, od 1897 do 1922 r. W tym okresie wypadło mu żyć i działać podczas rządów cara z dynastii Romanowów, Mikołaja II. Przeżył I wojnę światową oraz rewolucję październikową 1917 r. W Kijowie Jakubanis napisał większość swoich prac, ukształtował się jako badacz historii filozofii starożytnej, zdobył stanowisko profesora. Większość swoich dzieł dotyczących historii filozofii starożytnej wydał głównie przed 1917 r., w czasach pokoju. Możliwość działania w ojczyźnie — Polsce, wydawała mu się wielkim marzeniem. Dopiero w 1922 r. udało się Jakubanisowi marzenie to spełnić. W Lublinie badacz dostał pracę i spędził tam 27 lat, od 1922 do 1949 r., tj. do końca życia. To na Uniwersytecie Lubelskim pochłonęło go życie akademickie i wykłady, które całkowicie zapełniły mu czas i były głównym jego zajęciem. Można to tłumaczyć także tym, że jak wspominał Klinger: „Jakubanis należał do ludzi, którzy pełniej i wyraźniej wypowiadają się w słowie mówionym niż pisanym” (Klinger 1962–1964, 374). Zachowane rękopisy świadczą, że podejmował sporadyczne próby pisania, których jednak nie udało się doprowadzić do końca. Oprócz częstych chorób przebył w Lublinie II wojnę światową i uwięzienie na Zamku Lubelskim.

Opisane dwa okresy biografii Jakubanisa, kijowski i lubelski, trwały niemal tyle samo, a jednak dla jego życia i dla jego twórczości miały zupełnie inne znaczenie. Łączy je to, że zarówno w słowie mówionym, jak i pisanym pozostał wierny swoim zainteresowaniom filozofią starożytną i zamiłowaniu do przekazywania swojej źródłowo ugruntowanej wiedzy.

⁵⁸ Mykoła Konrad (1876–1941) — duchowny grekokatolicki, doktor teologii i filozofii, dziekan Wydziału Filozofii Ukraińskiej Grekokatolickiej Akademii Teologicznej we Lwowie, ukraiński myśliciel i historyk filozofii. W 2001 r. papież Jan Paweł II ogłosił Mykołę Konrada błogosławionym i świętym męczennikiem.

BIBLIOGRAFIA

MATERIAŁY ARCHIWALNE

Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II (BU KUL)

- Dokumenty osobiste z okresu okupacji 1939–1942, Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (BU KUL), sygn. 2925.
- Opinia z Urzędu Gminy w Poniedzieli (gub. kowieńska) do podania Henryka o przyjęcie na Uniwersytet Kijowski z 1897 r., BU KUL, sygn. 2925.
- Świadectwo ukończenia gimnazjum 1897 r., BU KUL, sygn. 2925.
- Materiały dotyczące Towarzystwa Filozoficznego Uniwersytetu Lubelskiego w latach 1922–1925, BU KUL, sygn. 2925.
- Program odczytów Towarzystwa Kultury Katolickiej w Łodzi w 1925 r., BU KUL, sygn. 2925.
- Dokumentacja uczestnictwa H.R. Jakubanisa w uroczystościach 10-lecia czynu zbrojnego Legionów Polskich w 1924 r., BU KUL, sygn. 2925.
- Brudnopis podań: Do Wydziału Nauki M.W.R. i O.P. oraz do Kasy Mianowskiego w 1926 r., BU KUL, sygn. 2925.
- Materiały dotyczące pracy na Uniwersytecie w Kijowie w latach 1919–1920, BU KUL, sygn. 2925.
- Dokumentacja działalności H. Jakubanisa w Korporacji „Astrea” w latach 1935–1936, BU KUL, sygn. 2925.
- Zaproszenie do wykładów na Uniwersytecie Warszawskim w 1931 r., BU KUL, sygn. 2925.
- Notatki Henryka Romana Jakubanisa spisane w czasie stypendium profesorskiego w Niemczech, BU KUL, sygn. 2927.
- Notatki osobiste Henryka Jakubanisa z lat 1897–1936, BU KUL, sygn. 2928.
- Rozprawa konkursowa Henryka R. Jakubanisa pt. *Nauka Platona o nieśmiertelności* 1900 r., BU KUL, sygn. 2929.
- Wykłady prowadzone przez Henryka R. Jakubanisa w latach 1902–1945, BU KUL, sygn. 2933.
- Materiały seminarium filozoficznego prowadzonego przez prof. Henryka Romana Jakubanisa na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w latach 1929–1945, BU KUL, sygn. 2934.
- Odczyty, przemówienia, recenzje i wykłady okolicznościowe Henryka R. Jakubanisa z lat 1918–1947, BU KUL, sygn. 2936.
- Korespondencja Henryka Romana Jakubanisa z lat 1907–1939, BU KUL, sygn. 2937.
- Materiały różne, BU KUL, sygn. 2940.
- Akta osobowe Henryka Jakubanisa, Archiwum Uniwersyteckie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II (AU KUL), sygn. A-23.

PUBLIKACJE

- Bon', Oleksandr. 2021. „Vykladachi ta studenty Vyshchohoinstytutu narodnoï osvity v Kyuevi rochatku 1920-kh rr.”. *Kiïvські історичні студії*, nr 2(13): 30–35 [Бонь, Олександр. 2021. „Викладачі та студенти Вищого інституту народної освіти в Києві початку 1920-х рр. у

- системі більшовицького ідеологічного контролю”. *Київські історичні студії*, № 2(13): 30–35].
- Czajka, Bartosz, Michał Dworski i Mateusz Wesołowski. 2018. *O wielkość i potęgę Rzeczypospolitej. Polska Akademicka Korporacja Astrea 1923–1939*. Lublin: Wydawnictwo Werset.
- Eckmann, Augustyn i Alina Żuk. 2018. „О Товаришестве Науковом KUL на столетие Университету”, 7–19. *Summarius* 47 (67).
- Jakubanis, Henryk. 1904. *Otvuki platonizma v lirike Shillera*. Kiyev, odbitka z *Universitetskiye Izvestiya* [Якубанис, Генрих. 1904. *Отзвуки платонизма в лирике Шиллера*. Киев, Университетские известия].
- Jakubanis, Henryk. 1906. *Empedokl: Filosof, vrach i charodej. Dannyye dlya yego ponimaniya i otsenki*. Kiyev, odbitka z *Universitetskiye Izvestiya* [Якубанис, Генрих. 1906. *Эмпедокл: Философ, врач и чародей. Данные для его понимания и оценки*. Киев, Университетские известия].
- Jakubanis, Henryk. 1910. *Otsenka sillogizma v glavneishiye momenty yeye istorii*. Kiyev, odbitka z *Universitetskiye Izvestiya* [Якубанис, Генрих. 1910. *Оценка силлогизма в главнейшие моменты ее истории*. Киев, Университетские известия].
- Jakubanis, Henryk. 1910. *Znachenije drevnej filozofii dlya sovremenogo miroponimaniya*. Kiyev, odbitka z *Universitetskiye Izvestiya* [Якубанис, Генрих. 1910. *Значение древней философии для современного миропонимания*. Киев, Университетские известия].
- Jakubanis, Henryk. 1934. „Bohdan Rutkiewicz. Wspomnienie pośmiertne”. *Przegląd Filozoficzny* 37, z. 1: 107–112.
- Jakubanis, Henryk. 1937. „A. Antweiler, Der Begriff der Wissenschaft bei Aristoteles”. *Nauka Polska* 22: 342–347.
- Jakubanis, Henryk. 1938. „Z. Jordan, O matematycznych podstawach systemu Platona”. *Przegląd Filozoficzny* 41, z. 4: 422–428.
- Janeczek, Stanisław. 2011. „Jakubanis H.”. W: *Encyklopedia filozofii polskiej*, t. 1, red. Andrzej Maryniarczyk, Marian Ciszewski, Krystyna Ablewicz, 541–542. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu.
- Kasperek, Józef. 1989. *Kronika wydarzeń w Lublinie w okresie okupacji hitlerowskiej*. Lublin: Wydawnictwo Lubelskie.
- Klinger, Witold. 1962–1964. „Jakubanis H.”. W: *Polski Słownik Biograficzny* 10: 374. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich–Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Klinger, Witold. 2018. „Dwaj zapomniani krzewiciele antyku w Polsce XX wieku”. *Symbolae Philologorum Posnaniensium Graecae et Latinae* 28, nr 2: 167–189.
- Kobchenko, Kateryna. 2002. „Kyivs’ki vyshchi zhinochi kursy: stanovlennya zhinochoho universytetu”. *Naukovi Zapysky* 20: 190–196. [Кобченко, Катерина. 2002. „Київські вищі жіночі курси: становлення жіночого університету”. *Наукові Записки* 20: 190–196].
- Korotkyū, Viktor i Vasyl’ Ul’yanovs’kyū. 2001. *ALMA MATER: Universytet sv. Volodymyra naperedodni ta v dobu Ukrain’s’koj revolyutsii. 1917–1920. Materialy, dokumenty, spohady*. Kyev: Прайм [Короткий, Віктор, і Василь Ульяновський. 2001. *ALMA MATER: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції. 1917–1920. Матеріали, документи, спогади*. Киев, Прайм].

- „Księga pamiątkowa pierwszego polskiego zjazdu filozoficznego Lwów, 1923”. 1927. *Przegląd Filozoficzny* 30, z. 4.
- „Księga pamiątkowa drugiego polskiego zjazdu filozoficznego Warszawa, 1927”. 1928. *Przegląd Filozoficzny* 31, z. 1–2.
- „Księga pamiątkowa trzeciego polskiego zjazdu filozoficznego Kraków, 1936”. 1936. *Przegląd Filozoficzny* 39, z. 4.
- Mróz, Tomasz. 2013. „Radiowa adaptacja Platońskich dialogów w przekładzie W. Witwickiego i jej recepcja na seminarium filozoficznym H. Jakubanisa w KUL”. *Roczniki Filozoficzne* 61, nr 1: 43–71.
- Parandowska, Irena. 1983. *Dzień Jana*. Warszawa: Iskry.
- Pastuszka, Józef. 1949–1950. „Henryk Jakubanis (1879–1949). Wspomnienie pośmiertne”. *Roczniki Filozoficzne* 2, nr 3: 344–346.
- Paton, Borys E. (red). 2011. *W.I. Wernads'kyj, Lystuvannya z ukrajins'kytu wchenyumu*. Kyev: Natsional'na Akademiya Nauk Ukraïny Komisiya z Naukovoï Spadshchynu Akademika V.I. Vernads'koho [Патон, Борис (ред.). 2011. *В.І. Вернадський, Листування з українськими вченими*. Київ: Національна Академія Наук України Комісія з Наукової Спащини Академіка В.І. Вернадського].
- Przeniosło, Małgorzata, i Marek Przeniosło. 2022. „Jakubanis H.”. W: *Słownik biograficzny profesorów uniwersytetów Drugiej Rzeczypospolitej. Katolicki Uniwersytet Lubelski*, 167–170. Kielce: Uniwersytet Jana Kochanowskiego.
- Radul, Ol'ha. 2017. „Rozvytok pedahohichnoï osvity v Ukraïni u 20–30-tiroky XX stolittya”. *Naukovi zapysky Kirovohrads'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka*, Seriya: Pedahohichni nauky, vup., nr 156: 47–52 [Радул, Ольга. 2017. „Розвиток педагогічної освіти в Україні у 20–30-ті роки ХХ століття”. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*, Серія: Педагогічні науки, вип., № 156: 47–52].
- Różewicz, Jerzy, i Leszek Zasztowt. 1991. „Polskie Kolegium Uniwersyteckie w Kijowie (1917–1919)”. *Rozprawy z Dziejów Oświaty*, nr 34: 93–123.
- Schiller, Joanna. 2008. *Universitas rossica. Koncepcja rosyjskiego uniwersytetu 1863–1917*. Warszawa: Instytut Historii Nauki PAN, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Sheremeta, Oksana. 2018. „Ojciec Mykoła Konrad: recenzje jako źródło rekonstrukcji historyczno-filozoficznych poglądów myśliciela”. *Studia z Historii Filozofii*, nr 3 (9): 191–208.
- Stepa, Jan (recenzja). 1935. „‘Przyjaźń w Etyce Arystotelesa’, Józefa Wanda Przysławska, Lublin 1935”. *Collectanea Theologica* 17 (3): 479–480.
- Tkachuk, Maryna. 1997. *Filosofiya svitla i radosti. Oleksij Hilyarov*, Kyev: Ukr. tsentr dukhovnoyi kul'tury [Ткачук, Марина. 1997. *Філософія світла і радості: Олексій Гіляров*. Київ: Укр. центр духовної культури].
- Tkaczuk, Maryna. 1999. „Henrikh Yakubanis yak istoryk filozofii”. *Mandrivets'*, nr 4: 32–36 [Ткачук, Марина. 1999. „Генріх Якубаніс як історик філософії”. *Мандрівець*, № 4: 32–36].
- Tkaczuk, Maryna. 2002. „Henrikh Yakubanis”. *Filosofs'ka dumka v Ukraïni: Biobibliografichnyj slovnyk*, 238–239 [Ткачук, Марина. 2002. „Генріх Якубаніс”, *Філософська думка в Україні: Біобібліографічний словник*, 238–239].
- Wielhorski, Władysław. 1959. „Ziemie Ukrainne Rzeczypospolitej. Zarys dziejów”. *Pamiętnik Kijowski* 1: 7–96.

- Wójcik, Kazimierz. 1969. „Zarys dziejów historii filozofii na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim”. *Roczniki Filozoficzne* 17: 171–208.
- Zhmuds'kyĭ, Oleksandr. 1959. *Istoriya Kyivs'koho universytetu, 1834–1959*. Kyev, Vydavnytstvo Kyuivs'koho universytetu [Жмудський, Олександр. 1959. *Історія Київського університету, 1834–1959*. Київ, Видавництво Київського університету].

HENRYK JAKUBANIS (1879–1949) — HISTORYK FILOZOFII GRECKIEJ
MIĘDZY KIJOWEM I LUBLINEM

Streszczenie

Henryk Jakubanis (1879–1949) był badaczem antyku i historykiem filozofii starożytnej urodzonym w środkowej Rosji w polskiej rodzinie pochodzącej z Litwy. Jego intelektualna biografia dzielona jest zazwyczaj na dwa okresy: kijowski i lubelski. Okres lubelski jest dość dobrze opracowany przez polskich autorów, znaczenie okresu kijowskiego można zaś ocenić na podstawie zachowanych materiałów archiwalnych, które znajdują się w Bibliotece Uniwersyteckiej i Archiwum Uniwersyteckim Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II oraz prac Jakubanisa opublikowanych w Kijowie. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie całej drogi naukowej tego badacza starożytnej filozofii greckiej oraz zrównoważone ukazanie obu okresów jego życia i twórczości. Artykuł ma przede wszystkim cel biograficzny, jako że dotychczasowe wiadomości o życiu Jakubanisa są niepełne, a niekiedy pojawiają się informacje nieścisłe, a nawet fałszywe.

Słowa kluczowe: Henryk Jakubanis; historia filozofii polskiej; Kijowski Uniwersytet św. Włodzimierza; Katolicki Uniwersytet Lubelski

HENRYK JAKUBANIS (1879–1949) — A HISTORIAN OF GREEK PHILOSOPHY
BETWEEN KYIV AND LUBLIN

Summary

Henryk Jakubanis (1879–1949) was a researcher of antiquity and a historian of ancient philosophy. He was born in central Russia to a Polish family of Lithuanian origin. The intellectual biography of this researcher is usually divided into two periods: Kyiv (1897–1922) and Lublin (1922–1949). The Lublin period is quite well studied by Polish authors, while the importance of the Kyiv period can be assessed on the basis of the preserved archival materials, which are in the University Library of the Catholic University of Lublin, and the works of Jakubanis published in Kyiv. The aim of this article is to present the entire scientific path of this researcher of ancient Greek philosophy, showing both periods of his life and academic activity. The article has primarily a biographical purpose, as the information about Jakubanis' life so far is incomplete, and sometimes inaccurate or even false information appears.

Keywords: Henryk Jakubanis; history of Polish philosophy; Saint Vladimir Imperial University of Kyiv; Catholic University of Lublin